

Olvassuk újra a klasszikusokat!

Kitty van Leuven-Zwart fordításelemzési modelljének utóélete

Farkas Nóra

E-mail: symbremyne@googlemail.com

Kitty van Leuven-Zwart 1989-ben megjelent *Translation and Original: Similarities and Dissimilarities* című tanulmánya voltaképpen egy nagyobb lélegzetű munka első fele, mely munkát a szerző annak terjedelme miatt két részben publikált a *Target* egymást követő számaiban. Az azóta eltelt időben mindkét megjelent cikkre számos hivatkozás született, de – a terjedelmi korlátokra való tekintettel – jelen cikkben csak a tanulmány elsőként publikált részét fogom részletesebben ismertetni, és annak utóéletét vizsgálom meg. Döntésemet a terjedelmi korlátokon túl az is indokolja, hogy a mikrostrukturális eltolódásokat rendszerbe foglaló összehasonlító modell leírása a tanulmány elsőként publikált felében található, és a tanulmánynak ez a része vezeti be a modell második összetevőjének, a makroszintű eltolódásokkal foglalkozó leíró modellnek az ismertetését is. A másodikként publikált cikk már csak a leíró modell részletesebb leírását és az első cikkben már ismertetett módszer alkalmazásakor kapott eredményeket tartalmazza.

1. A tanulmány fő gondolatainak összefoglalása

A tanulmány szerzője saját szubjektív olvasói tapasztalatából kiindulva jut el egy átfogó, narratív szövegekre alkalmazható fordításelemzési modell megalkotásáig. Leuven-Zwart a *Don Quijote* holland fordítását olvasva azt tapasztalta, hogy a fordítást kevésbé élvezi az eredeti szövegnél, és ennek nyomán elkezdett azon gondolkodni, miképp lehetne objektív módszerrel megvizsgálni az eredeti szöveg és a fordítás közti különbséget. Kutatási célként az eltolódások kimutatását és leírásukat tűzte ki narratív szövegek integráns fordításaiban a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlításán keresztül. Abból indult ki, hogy a fordítás során létrejövő mikro- és makroszintű eltolódásokból következtethetünk a fordító által átvett fordítási normákra, arra, miképp interpretálta a fordító a forrásnyelvi szöveget, valamint a fordítónak a fordítás során alkalmazott stratégiájára. Úgy gondolta, az eltolódások eredményközpontú vizsgálata kiindulópontként szolgálhat mind a folyamatközpontú, mind a funkcióközpontú kutatások számára, mivel azt remélte, hogy az eltolódások azonosításából következtetni lehet a fordító kiindulási normáinak (*initial norms* – Toury 1980)

jelenlétére. Az eltolódások megállapításához saját osztályozást alakított ki részben Vinay-Darbelnet (1958) és Levý (1969), részben pedig a saját maga által megállapított kategóriák alapján.

Integráns fordításon Leuven-Zwart olyan fordításokat ért, amelyek a mondat szint fölött már nem tartalmaznak sem betoldásokat, sem kihagyásokat. Leírása alapján az integráns fordításokban az eltolódások két szinten jelennek meg. Mikroszinten szemantikai, stilisztikai és pragmatikai eltolódásokról beszélhetünk, míg makroszinten a szereplők jellemrajzában, akcióik minőségében és sorrendjében, valamint az események helyét és idejét tekintve következhetnek be eltolódások. Leuven-Zwart tanulmányában annak a módszernek a leírása az igazán érdekes, amellyel az eltolódásokat megállapítja. A tanulmány először publikált felében elsőként a mikroszintű eltolódásokat veszi sorra.

Az eltolódások megállapításához Leuven-Zwart két modellt alkalmaz. Elsőként az összehasonlító modell (*comparative model*) segítségével kimutatja és osztályozza azokat a mikroszintű eltolódásokat, melyek interpretáció vagy fordítói stratégia jelenlétét jelezhetik. Ezek az „alapvető” vagy „lényegi” eltolódások a szemantikai, stilisztikai vagy pragmatikai szintek bármelyikén jelentkezhetnek, és alapjaiban befolyásolják a jelentést. Ezt követően a leíró modell (*descriptive model*) segítségével a mikroszintű eltolódások hatását vizsgálja meg makroszinten. A leíró modell tehát a szereplőket, eseményeket, időt, helyet és egyéb jelentéssel bíró elemeket érintő eltolódások leírására szolgál.

Az összehasonlító modellben az összehasonlítás alapját a transzéma (*transeme*) elemzési egysége képezi. Leuven-Zwart transzémán (Dik 1978 alapján) olyan összehasonlítható szövegegységet ért, amely – a szerző véleménye szerint – méretében éppen megfelelő ahhoz, hogy összehasonlítható fordítási egységként kezeljük. A predikatív (vagy állítmányi) transzémák egy állítmányból és annak bővítményeiből állnak (*Fill likes Jack!*), míg szatellit-transzémákon Leuven-Zwart a predikatív transzémák határozói kiegészítéseit érti (*Fill likes Jack, (most of the time.)*). A kapcsolat fogalmát a következőképpen határozza meg: két elem akkor kapcsolódik egymáshoz, ha hasonlóság (*conjunction*) és különbség (*disjunction*) is jelen van köztük, tehát a hasonlóság és különbség együttes megléte a kapcsolat létrejöttének feltétele. Vagyis ha semmiféle kapcsolat nem mutatható ki a célszöveg-transzéma és a forrásszöveg-transzéma között, akkor előbbi nem tekinthető az utóbbi fordításának.

Az összehasonlítás folyamatát Leuven-Zwart három lépésre bontja fel. Az első lépésben a célszöveg-transzéma és a forrásszöveg-transzéma közös nevezőjét szükséges meghatározni; ezt a közös nevezőt architranszémának nevezi el. Az architranszéma lehet szemantikai vagy pragmatikai, és fontos, hogy megállapításánál csak az önálló jelentéssel bíró, tartalmas szavakat listázzuk. A második lépésben mindkét transzémát egyenként össze kell vetni az architranszémával. Az összevetés kétféle eredménnyel járhat: amennyiben a transzéma megegyezik az architranszémával, úgy a transzéma és az architranszéma közt csak hasonlóság áll fenn, vagyis a viszonyuk szinonimikus; ellenben ha különbséget is találunk köztük, akkor hiponim viszony áll fenn a transzéma és az architranszéma között. Hiponim viszony esetén igaznak kell lennie annak az állításnak, hogy „X egy bizonyos formája/fajtája/módja Y-nak”

(ahol X – transzéma és Y – architranzéma). A harmadik lépés a két transzéma kapcsolatának megállapítása. Az összehasonlításnak alávetett transzémák közti kapcsolat négyféle lehet: szinonim (amennyiben mindkettő szinonim az architranzémával, vagyis nem történik eltolódás), hiponim (amennyiben az egyik transzémánál találunk eltolódást az architranzémához képest), ellentétes (amikor mindkét transzéma esetében jelen van eltolódás), vagy pedig architranzémát nem tudunk megállapítani, csak eltolódást (tehát nem is jön létre kapcsolat). A szerző a mikroszintű eltolódások három fő fajtájként a modulációt, modifikációt és mutációt különíti el.

Moduláció esetén a két transzéma kapcsolata hiponimikus, ezen belül vagy a célszöveg-transzéma tér el az architranzémától, vagy a forrásszöveg-transzéma. Az eltérés szemantikai vagy stilisztikai lehet, vagyis összességében Leuven-Zwart a moduláció négy altípusát különbözteti meg: ezek a szemantikai moduláció/specifikáció, a szemantikai moduláció/generalizáció, a stilisztikai moduláció/specifikáció és a stilisztikai moduláció/generalizáció. A specifikáció esetében a célszöveg transzémája tér el az architranzémától, míg a generalizációnál az eltérés a forrásszöveg transzémájánál figyelhető meg. A stilisztikai moduláció annyiban tér el a szemantikaitól, hogy ez esetben a megfigyelt különbözőség nem a szemantikai jelentést, hanem vagy az alkalmazott regisztert, vagy az expresszivitást érinti (az utóbbi kategóriába tartozik például a rímek vagy a metaforák használata).

Modifikáció esetén mindkét transzéma hiponimikus viszonyban áll az architranzémával, ennél fogva kettejük viszonyában ellentét lép fel. Leuven-Zwart a szemantikai, stilisztikai és szintaktikai modifikáció típusait különbözteti meg. A felsorolt típusok közül a szintaktikai modulációé szorul bővebb magyarázatra: ez esetben mindkét transzéma olyan szintaktikai eltérést mutat az architranzémához képest, amely valamelyik magasabb (szemantikai, stilisztikai vagy pragmatikai) szinten bekövetkező eltolódáshoz vezet. Azonban fontos kitétel, hogy ha ezen szintek egyikére sincs kihatással, akkor nem veendő figyelembe a szintaktikai eltérés. A szintaktikai-szemantikai modifikáció esetében a két transzéma közötti szintaktikai különbségek vagy grammatikai jellemzőkhöz (pl. igeidő eltéréséhez), vagy grammatikai osztályokhoz (pl. igéből lesz főnév), vagy pedig grammatikai funkciókhoz (pl. jelzői bővítményből lesz határozói bővítmény) köthetők. Szintaktikai-stilisztikai modifikációnál a stilisztikai különbségek az információt hordozó elemek mennyiségét érintik, az „extra” elemek azonban nem hordoznak új információt az architranzémához képest (pl. *ami ma történt* -> *mai*). A szintaktikai-pragmatikai modifikációnál a transzéma struktúrája változik oly módon, hogy a beszédaktusban vagy az információ elrendezésében következik be eltolódás; vagy pedig az egyik transzéma deiktikus/anaforikus elemet tartalmaz, míg a másik önálló jelentéssel bíró elemet használ.

Leuven-Zwart a mikroszintű eltolódások harmadik nagy típusaként a mutációt nevezi meg. A mutáció esetében a két transzéma közti viszony csak eltérésükön keresztül írható le; mivel semmi nem köti össze őket, így esetükben architranzéma sem állapítható meg. A mutáció három altípusát a tagmondatok vagy szókapcsolatok hozzáadása, a tagmondatok vagy szókapcsolatok törlése, valamint a radikális jelentésmegváltoztatás jelentik.

A tanulmány ezt követő részében Leuven-Zwart belekezd a leíró modell ismertetésébe. A szerző meglátása szerint a fikciós szövegek makrostruktúrája a mondat szinten átnyúló egységekből áll (ide tartozik az epizódok jellege, megnyisége és sorrendje; szereplők jellemzői és kapcsolataik; események, akciók, helyszínek és idő sajátosságai; narrátor viszonyulása a fikciós világhoz; narrátor nézőpontja stb.). A makrostruktúra a mikroszintre épül rá; ebből következik, hogy a mikroszintű eltolódások makroszintű eltolódásokhoz vezethetnek. A szerző fontosnak tartja leszögezni, hogy csak a bizonyos mértékű ismétlődést és következetességet mutató mikroszintű eltolódások vezetnek makroszintű eltolódásokhoz, vagyis egyetlen mikroszintű eltolódás még nem eredményez makroszintű eltolódást. Ezután a Leech és Short-féle funkciók és a Bal-féle szintek összekapcsolásával elkezd szintenként megvizsgálni a makrostrukturális eltolódásokat.

Leech és Short 1981 nyomán három funkciót különböztet meg (interperszonális, ideacionális és textuális); e funkciók kölcsönös kapcsolatban állnak egymással, ahol a legfontosabb, központi funkció az interperszonális, mivel ez meghatározza a másik két funkció működését. Bal 1980 nyomán pedig a szöveg szerveződésének három szintjét különíti el: ezek a történet (*history*), a cselekmény (*story*) és a diskurzus (*discourse*) szintje. Leuven-Zwart ezt követően szintenként kezdi el megvizsgálni a funkciókat (a történet szintjét nem vizsgálja). A cselekmény szintjével kapcsolatban fontos fogalmakként említi az interperszonális funkcióval kapcsolatba hozható fokalizációt, vagyis azt a nézőpontot, amelyből a fikciós világ élénk tárul; valamint a fokalizátort: ő az a közvetítő, aki végrehajtja a fokalizációt. A fokalizátor lehet belső vagy külső; és mindkettő állhat közel vagy távol a megfigyelt eseményektől és karakterektől. A cselekmény szintjén az interperszonális funkció határozza meg a fokalizációt. Ezen a szinten az ideacionális funkciót az határozza meg, hogyan reprezentálódik az olvasó előtt a fikciós világ: közelebről hogy konkrét, kézzel fogható vagy absztrakt, illetőleg hogy szubjektív vagy objektív leírásokat olvashatunk (a különbségeket Leuven-Zwart egy baleset különféle leírásainak példáján szemlélteti). A textuális funkció a cselekmény szintjén az események sorrendjét határozza meg a fikciós világban. Leuven-Zwart az eseményeknek háromféle sorrendjét különbözteti meg (kronologikus, pszichológiai és prezentációs sorba rendezés). A diskurzus szintjén belül az interperszonális funkció annak a mikéntjét jelenti, ahogyan a kommunikáció létrejön az olvasóval. E funkciót a narrátor tölti be, aki lehet külső vagy belső, távolságtartó vagy bevonódó, illetőleg objektív vagy szubjektív. A diskurzus szinten belül az ideacionális funkció azokat a szemantikai választásokat jelenti, amelyek segítségével megrajzolható a fikció világa; a textuális funkció pedig a szintaktikai elrendezést határozza meg.

Az ezt követő részek már a tanulmány második részében szerepelnek, azonban az első rész – különösen a mikrostrukturális eltolódásokkal foglalkozó része – önmagában is kerek egészet alkot, és egy olyan elemzési módszer alapjait fekteti le, amelyet a második rész tanúsága szerint már a tanulmány megjelenésének idejéig is számos alkalommal alkalmaztak a gyakorlatban, különféle narratív szövegek több nyelvpárban történt fordításait vizsgáló kutatások során. A tanulmány második részében Leuven-Zwart leírja, hogy a modellt saját

egyetemén, Amszterdamban körülbelül hetven hallgató próbálta ki különféle modern narratív szövegeken és fordításaikon (többségükben spanyol–holland nyelvpárban), és több érdekes eredményre is jutottak. A leginkább figyelmet érdemlő eredmény az volt, hogy a specifikáció túlsúlyát mutatták ki a szövegekben a generalizációéval szemben, ami számos korábbi kutatási eredménynek ellentmondott.

2.A tanulmány utóélete

A Google Scholar 2016 áprilisában 263 találatot hoz ki a tanulmány első felére történt hivatkozásokat illetően. A találatok közt – relevancia szerinti rendezésben – mindjárt első helyen Gideon Toury hivatkozik rá a *Descriptive Translation Studies and beyond* című művének revizionált kiadásában (2012). Igaz, nem éppen hízelgő az idézet: Leuven-Zwart módszerét ugyanis komplikáltnak (*intricate*) nevezi, és leszögezi, hogy noha érdemes lehet számba venni az eltolódásokat, a leíró fordítástudomány kutatásaiban ez nem számíthat végcélnek (2012: 111). Innentől nem is foglalkozik többet vele.

Valójában azt láthatjuk, hogy a modellt már megjelenésétől fogva inkább súlyos kritikákkal illették, mintsem megpróbálták volna alkalmazni. Stegeman 1991 79–98 és Linn 1993 172–74 kritikáit, valamint Genzler 1993-as kritikáját csak későbbi hivatkozásokból tudtam rekonstruálni, mivel ezeknek a cikkeknek nem találtam nyomát a Google Scholarban, de ezek alapján már náluk megfogalmazódtak azok a gondolatok, amelyek a későbbi kritikákból sorra visszaköszönnek.

Jeremy Munday 1998-as tanulmányában hosszasan ismerteti Leuven-Zwart modelljét, és arra a megállapításra jut, hogy ez a fajta eltolódáselemzés alkalmas lehet arra, hogy ne csak a fordítási hibákat keressük a segítségével, hanem a Toury-féle fordítási norma működését is feltérképezhessük. Azonban közvetlenül ezután a modell súlyos hátrányaként említi annak túlbonyolítottságát, különös tekintettel az eltolódástípusok rendkívül nagy számára (Leuven-Zwart 8 kategóriát és 37 alkategóriát állapított meg), amelyek ráadásul sok esetben nem is különíthetők el egyértelműen egymástól. Ez a többféle értelmezhetőségük a megismételhetőség lehetőségességének kérdését is felveti; ráadásul az is kérdéssé válik, hogy a hetven hallgató által elvégzett elemzések vajon minden esetben a kategóriák megegyező értelmezésén alapultak-e. Ugyanakkor Munday kifejezi abbéli reményét, hogy a módszer bizonyos elemei átmenthetőek, és hogy a számítógép-alapú kutatások kiküszöbölhetik az elemzés fent említett nehézkességét (1998: 3). Ezek után Munday egy Márquez-novella angol fordításának eltolódásait elemzi oly módon, hogy a manuális elemzésnél Leuven-Zwart modelljét alkalmazza, amelyet azonban számítógépes korpuszelemzéssel egészít ki, és így jut el annak kimutatásáig, hogy noha a fordító a legtöbb esetben a célnyelvi normákhoz igazodott, ugyanakkor kimutatható a fordító saját idiolektusának érvényesülése is a célnyelvi normák ellenében. Kutatásának fő eredménye, hogy megmutatta: a korpuszalapú elemzés (Leuven-Zwart manuális elemzést igénylő modelljével ellentétben) alkalmas arra, hogy

megállapítsuk, a fordításban bekövetkező eltolódások mennyiben következnek a célnyelvi normákhoz való igazodásból, és milyen mértékben magyarázhatóak a fordító egyéni nyelvhasználatával.

Theo Hermans a *Translation in Systems: Descriptive and System-oriented Approaches Explained* című monográfiájában hosszan tárgyalja Leuven-Zwart módszerét, kihangsúlyozva annak érdemeit (a legvilágosabb, legátfogóbb és legrészletesebben kidolgozott fordításelemzési modellnek nevezi, amely ráadásul nem részesíti előnyben sem a forrásnyelvi, sem pedig a célnyelvi szöveget – azaz Nidától vagy Tourytól eltérően egyenlőként kezeli őket), majd erősen megkritizálja azt. Hangsúlyozza, hogy a modellt érintő kritikában nem annak komplikáltságán van a hangsúly (noha, mint enyhe éllel megjegyzi, „bevezető kurzus” szükséges a modell alkalmazásához), hanem azon, hogy a modell alkalmazásakor a kutatónak folyamatosan interpretálnia kell az egyes eltolódások típusának megállapításakor, holott elméletben az interpretációnak nincs tere a módszerben. Azt is kiemeli továbbá, hogy a modell leírásából nem egyértelmű, miképp vezethető le a makrostruktúra a mikrostruktúrából, és a mikrostrukturális eltolódások mikor csapnak át makrostrukturális eltolódásba. Rámutat arra, hogy noha már maga Leuven-Zwart is elismerte, hogy az eltolódásoknak inkább a minősége, semmint a mennyisége esik latba a tekintetben, hogy makrostrukturális eltolódáshoz vezetnek-e, ugyanakkor a modell nem alkalmas arra, hogy kimutassa, minőségi tekintetben mely mikrostrukturális eltolódások érdemelnek több figyelmet társaiknál. A modell ezen kívül nem képes kezelni az intertextualitásból és a műfajokhoz való kötöttségekből fakadó kérdéseket sem – vagyis, szögezi le Hermans, egy pusztán formális, sőt formalista modellről van szó, amely a szövegeket csak kontextusuktól megfosztva képes vizsgálni (1999: 58–63).

A fentiekhez hasonló (bár kevésbé alapos) kritikát fogalmaznak meg Basil Hatim és Jeremy Munday *Translation: An Advanced Resource Book* című kötetükben, megemlítvén, hogy az eltolódás tényének megállapítása óhatatlanul szubjektív marad (2004: 31).

A korpusznyelvészetre és fordítástudományra egyaránt építő FuSe Annotation Project egy fordítási eltolódásokat tartalmazó korpusz létrehozásán dolgozik. A korpusz létrehozásában Leuven-Zwart modelljére is támaszkodtak, jóllehet cikkükben megemlítik a modellt annak túlzott komplexitása miatt ért kritikákat; és noha felhasználják a transzéma fogalmát, másképp értelmezik azt (az elemezhetőség érdekében Leuven-Zwart transzémáit kisebb egységekre bontják – Cyrus 2006).

Charlotte Bosseaux megpróbálta integrálni a modellt saját korpuszalapú kutatásába, melyben francia Virginia Woolf-fordításokat elemzett a nézőpont (*point of view*) szempontjából. Bosseaux a gyakorlatban is ugyanazokba a problémákba ütközött, amelyeket a fent idézett kritikusok elméletben megfogalmaztak. Nehézséget okozott neki, hogy a modell leírásából nem tudta egyértelműen megállapítani, a mikrostrukturális eltolódásoknak milyen gyakorisága és mennyire következetes előfordulása szükséges ahhoz, hogy makrostrukturális eltolódást eredményezzenek. Bosseaux megjegyzi, hogy ez a probléma a korpuszalapú eszközökkel sem küszöbölhető ki, mivel ezekkel sem lehetséges lokalizálni az

átváltást a mikrostrukturális és a makrostrukturális eltolódások között; következésképpen az eredmény még mindig a kutató szubjektív interpretációján múlik. Ezt követően bevallja, hogy ezt a problémát az ő kutatása sem tudta kiküszöbölni, és hogy elemzése során ő maga is saját szubjektív megítélése alapján jelölte ki az általa elemzett szövegben azokat a helyeket, ahol a mikrostrukturális eltolódások makrostrukturális eltolódásba csapnak át (2007: 227).

Jeremy Munday az *Introducing Translation Studies: Theories and Applications* című, a fordítástudomány nagyjait számba vevő könyvében a 4. fejezetben, az eltolódások kutatói közt részletesen tárgyalja Leuven-Zwart elméletét (Vinay és Darbelnet, valamint Catford mellett) (2001: 63–65). A könyv újabb kiadásából azonban már kimaradt a modell ismertetése, minthogy – a szerző megfogalmazásában – az utóbbi időkben „rarely used” elemzési módszerről van szó (Munday 2008: 203). Anthony Pym az *Exploring Translation Theories* című átfogó művében egy oldalt szentel annak, hogy feltárja, miért hagyta ki Munday az említett munkája újabb kiadásából Leuven-Zwart modelljét. Az eredeti tanulmányból átvett példák elemzéséből kiindulva nagyjából ugyanarra a következtetésre jut, mint az őt megelőző kritikusok: hogy tudniillik erősen szubjektív döntés eredménye, mit nevezünk egyáltalán eltolódásnak. „What right do we have to pick one rendition and call it the ‘proper’ or ‘expected’ translation, and thereby relegate all the other possible renditions to the category of ‘shifts?’”, teszi fel a – megalapozottnak tűnő – kérdést Pym (2009: 67).

A fenti rövid áttekintésből is látszik, hogy Leuven-Zwart modellje inkább kritikákat kapott, mintsem átvették volna a későbbi kutatók; ráadásul ezek a kritikák meglehetősen egységes képet mutatnak. Amint azt Macken a *Sub-sentential alignment of translational correspondences* című kötetében megjegyzi: a Leuven-Zwart-féle modellt – noha ez volt az első részletesen kidolgozott kísérlet irodalmi művek fordítási eltolódásainak elemzésére – nem igazán vették át más kutatók; vélhetően annak túlzott komplexitása miatt (2010: 4).

Ugyanakkor a „nem igazán” nem jelenti azt, hogy senki sem alkalmazta vagy éppen gondolta tovább Leuven-Zwart modelljét: Farzaneh Farahzad és Amin Zangeneh Inalu például *Van Leuven-Zwart’s model revisited* címmel jelentettek meg izgalmas (ám mindeddig senki által nem hivatkozott) tanulmányt a *Babelben*, amely a Leuven-Zwart-féle modell erősségeinek és gyengeségeinek számba vételét követően a modellel kapcsolatos lehetséges további kutatási irányokra is javaslatot tesz (2013). Farahzad és Inalu tanulmányuk bevezetőjében rámutatnak, hogy mindeddig egyetlen olyan cikk sem született, amely átfogóan ismertette volna a Leuven-Zwart-féle modellt, ők maguk pedig e hiányt kívánták orvosolni cikkükkel (2013: 149). A modell erősségeiként említik, hogy az kellő hangsúlyt fektet a szemantikai eltolódásokra, valamint dicsérik a transzéma mint összehasonlítható szövegegység bevezetését, megemlítvén, hogy a mondat valóban túl hosszú, a szó pedig túl rövid ahhoz, hogy az összehasonlítás alapját képezze. A modell legnagyobb erősségének azt tartják, hogy – más elméleti keretektől eltérően – a szemantikai és a pragmatikai eltolódásokkal is hangsúlyosan foglalkozik. Ugyanakkor a modell hátrányaként említik, hogy nehézségekbe ütközik benne a transzémák elhatárolása, minekutána Leuven-Zwart cikkében nem ismertette minden részletre kiterjedően ezt a fo-

galmat (2013: 155). A predikatív és szatellit-transzémák terminusait Leuven-Zwart vezette be, így elengedhetetlen lenne, hogy pontos leírást adjon róluk, és ennek hiányában az elemzők bizonytalanságokba ütközhetnek. Mint arra a szerzők is rámutatnak, kevésbé érthető például, hogy miért számít szatellit-transzémának az *in their shirt-sleeves* és a *grouped together on the garden path*, és miért nem szatellit-transzéma ugyanekkor Leuven-Zwart modelljében a *quickly in her streamer chair* szókapcsolat (2013: 155–156). További problémaként említik, hogy miután a modell alapját a forrás- és a célnyelvi transzéma közti kapcsolat megállapítása képezi, így az elemzők nehezen kezdhettek bármit is az olyan esetekkel, amikor egy forrásnyelvi transzéma helyén a fordításban két transzémát találunk, vagy fordítva. A legnagyobb problémának azonban azt látják a szerzők, hogy a modell képtelen kezelni a moduláció és modifikáció egyidejű megjelenését. Végezetül megemlítik, hogy a mikrostrukturális eltolódások makroszintre gyakorolt befolyása nem verifikálható.

Farahzad és Inalu a problémák megállapítását követően javaslatot tesznek ezek kiküszöbölésére. A problémák forrásának azt látják, hogy az igen részletes modell – érthető módon, éppen részletességéből kifolyólag – nem fektetett elegendő figyelmet a harmincnyolc kategória mindegyikének kidolgozására. A transzémák pontosabb definiálásának szükségessége mellett a szerzők annak az igényét is megfogalmazzák, hogy dinamikusabb elemzési egységekkel lehessen dolgozni, kiküszöbölendő, hogy az elemző tanácstalanul álljon az egy forrásnyelvi transzéma–két célnyelvi transzéma típusú esetek előtt. Ahol pedig átfedésbe kerül a moduláció és a modifikáció, ott egy új kategória bevezetését javasolják a modifikáción belül. A fenti, megfontolandó javaslatokon túl a szerzők olyan továbbvezető kérdéseket is megfogalmaznak, mint például hogy vajon miképp aránylanak egymáshoz a fordító által tudatosan és nem tudatosan létrehozott eltolódások, és hogy egy, a fentihez hasonló eltolódásmodell segítségével lehet-e a fordítóknak abban, hogy tudatos változtatásokat hajtsanak végre a fordításaikon.

A *Dictionary of Translation Studies* 16 helyen is hivatkozik Leuven-Zwart cikkére, többek közt külön szócikket szentel a transzémának, az architranszémának, az integráns fordításnak, a mutációnak, valamint a specifikációnak (Shuttleworth és Cowie 1997). Kitty Leuven-Zwart szerepel a 2008-ban megjelent új fordítástudományi enciklopédiában is (Baker és Saldanha 2008). Egyik társszerzője a fordításban végbemenő eltolódásokkal (*shifts*) foglalkozó szócikkeknek, de az enciklopédiában nem találunk hivatkozásokat fordításelemzési modelljére, csak az első James Holmes-szimpozium előadásainak gyűjteményére, amelyet Ton Naaijkenssel közösen szerkesztett 1991-ben *Translation Studies: The State of the Art* címmel. Pedig fontos lenne tovább keresni az „equivalence in difference” megnyilvánulásait a fordításban, hogy Jakobson szavait idézzük (1958: 233). Ha a forrásnyelvi szöveget nem több azonos nyelvű vagy több különböző nyelvű célszöveggel vetjük össze, hanem csak egyetlen célnyelvi szöveggel, akkor mihez viszonyítunk? Ilyenkor valamiféle „tertium comparationis” megtalálása/megalkotása elkerülhetetlen. Erre tett kísérletet Kitty Leuven-Zwart, valamint követői és bírálói. A kísérlet eredményessége még függőben van.

Irodalom

- Bosseaux, C. 2007. *How does it Feel?: Point of View in Translation: the Case of Virginia Woolf into French*. Amsterdam: Rodopi.
- Cyrus, L. 2006. *Building a Resource for Studying Translation Shifts*. In *Proceedings of the Fifth International Conference on Linguistic Resources and Evaluation*, Genova (LREC 2006), Párizs: ELRA, 1240–1245. Elérhető: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.380.4540&rep=rep1&type=pdf> (Utolsó megtekintés: 2015. június 30.)
- Farahza F., Inalu A. Z. 2013. Van Leuven-Zwart's Model Revisited. *Babel* Vol. 59. No. 2. 149–159.
- Hatim, B., Munday, J. 2004. *Translation: An Advanced Resource Book* (Applied Linguistics Series). London & New York: Routledge.
- Hermans, T. 1999. *Translation in Systems. Descriptive and System-Oriented Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Jakobson, R. 1958. On Linguistic Aspects of Translation. In: Brower, R. A. (ed.) *On Translation*. New York: OUP. 232–239.
- Macken, L. 2010. *Sub-sentential Alignment of Translational Correspondences*. University of Antwerp.
- Munday, J. 1998. A Computer-Assisted Approach to the Analysis of Translation Shifts. *Meta* Vol. 43. No. 4. 542–556.
- Munday, J. 2001. *Introducing Translation Studies, Theories and Application*. London & New York: Routledge.
- Munday, J. 2008. *Introducing Translation Studies, Theories and Application*. 2nd Edition. London & New York: Routledge.
- Pym, A. 2009. *Exploring Translation Theories*. London and New York: Routledge.
- Shuttleworth, M. Cowie, M. 1997. *Dictionary of Translation Studies*. London and New York: Routledge.
- Toury G. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, G. 2012. *Descriptive Translation Studies and beyond. Revised edition*. Amsterdam: John Benjamins.
- van Leuven-Zwart, K. 1989. Translation and Original: Similarities and Dissimilarities I. *Target* Vol.1. No. 2. 151–181.
- van Leuven-Zwart, K. 1990. Translation and Original: Similarities and Dissimilarities II. *Target* Vol. 2. No. 1. 69–95.
- van Leuven-Zwart, K., Naaijken, T. (eds) 1991. *Translation Studies. The State of the Art: Proceedings from the First James Holmes Symposium*. Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- van Leuven-Zwart, K., Bakker, M., Koster, C. 2008. Shifts. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 269–274.